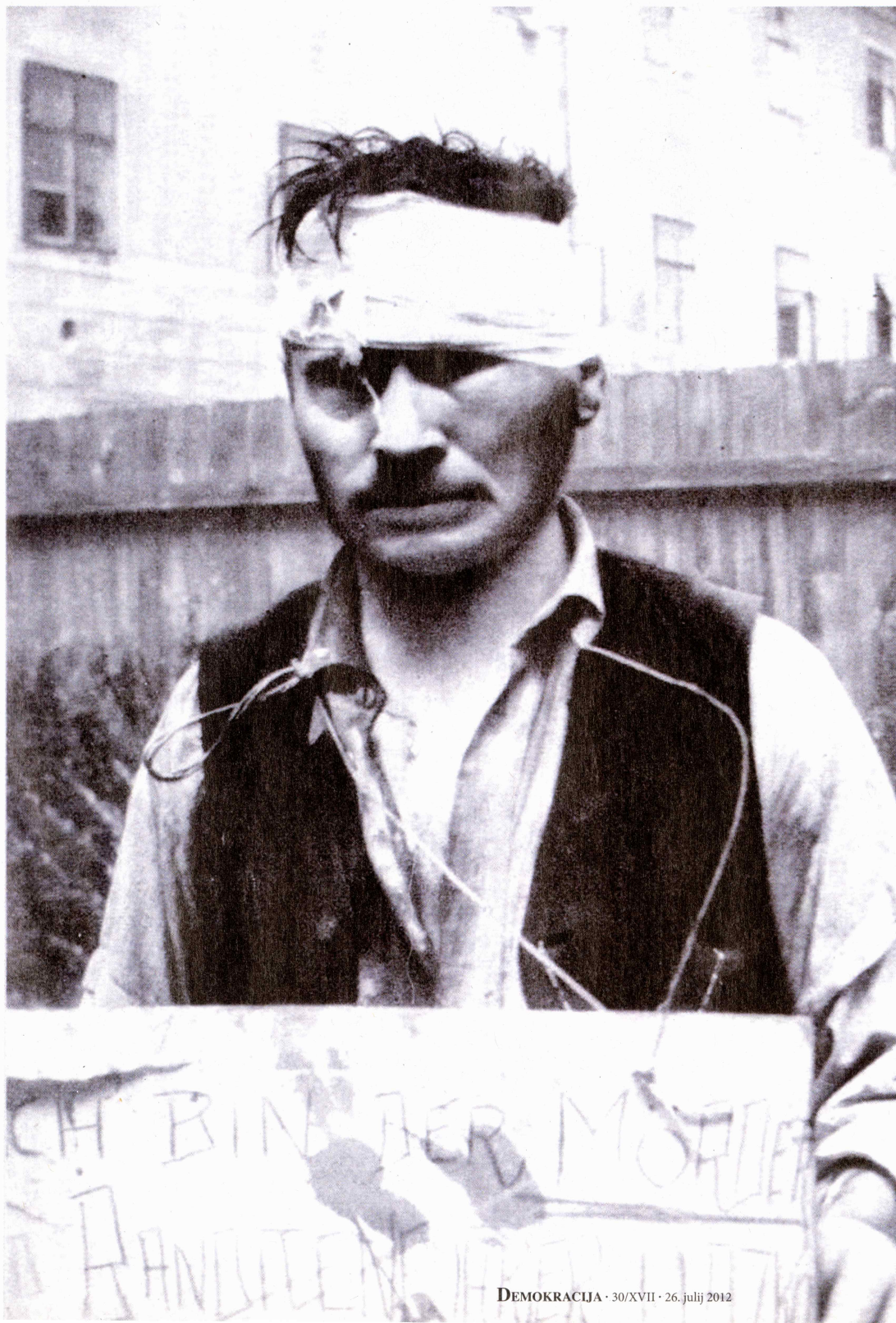

Zločin »heroja« Lacka

1. del

Ivo Žajdela

8. avgusta 1942 so Nemci pri Mostju, severno od Ptuja, uničili t. i. Lackovo »četo«. Po vojni so komunisti lik Jožeta Lacka povzdignili v mit. Bil je povsod: v šolskih učbenikih, v muzejih, na proslavah, v imenih ulic, v obliki spomenikov ...

Leta 1942 se je na širšem ptujskem območju skoraj vse vrtelo okoli ene osebe: Franca Osojnika (mit Jožeta Lacka je bil zgrajen v povojni propagandi). Na njegovem domu v Desencih so aprila 1942 člani ptujskega OK KPS ustanovili »Ptujski vod«, ki naj bi ga imenovali »Slovenskogoriška četa«, med ljudstvom pa naj bi se uveljavilo ime »Lackova četa«. Tako so neko skupinico komunističnih revolucionarjev (partizanov) poimenovali v povojnih zapisih. Skupina je bila uničena 8. avgusta 1942, nedaleč stran, v Mostju ob reki Pesnici. Kako je do tega prišlo?

Sin o umoru očeta Gremo najprej v središče dogajanja, k pričevanju Janeza Žampe, kmeta iz Levanjev v Pesniški dolini, severno od Ptuja, v katerem govori (tudi s pomočjo nekaterih narečnih besed) o partizanskem umoru svojega očeta Janeza Žampe 6. avgusta 1942, kar je povzročilo hude posledice, ki – tako kot v mnogih podobnih primerih širom po Sloveniji – trajajo še danes.

Torej, pričevanje Janeza Žampe: »Rojen sem bil 20. maja 1929 v Levancih in v tem kraju še vedno živim.

6. avgusta 1942 je moral nasilno umreti moj oče Janez Žampa, rojen 8. aprila 1894. Bil je lep topel poletni dan. Popoldne je bila majhna nevihta, zato smo prenehali z delom. Ata je odšel v »Koprivjak« k Alojzu Jrglu, da bi prišel popraviti čevlje. Mi ostali v družini smo nakrmili živino, da je ata potem samo še nekaj malega postoril. Mama je atu naročila, naj gre ▶

Znamenita slika »narodnega heroja« Jožeta Lacka, ki smo jo pod komunistom gledali v mnogih zgodovinskih knjigah in učbenikih.

Janez Žampa, fotografiran leta 1941 v Levanjcih

► k Zeleniku in Micki pove, da bi šle naslednji dan na Ptuj.

Zmračilo se je in družina je šla k večerji. Ata še ni bilo doma. V tistem času so se ob zmračitvi zaprla vrata, kajti hoja ponoči je bila prepovedana (policijska ura). Mama je že spraševala po očetu. V tistem trenutku je že poklical pri vratih. Šel sem odpret. Vhodna vrata sem nato zaprl in »zariglal«.

Ata je sedel k mizi. Zmolili smo očenaš in začeli večerjati. Večerjali smo fižol in mleko. Bilo je okrog 21. ure.

»Ne odpirajmo totim« Pri hiši smo imeli psa. Privezan je bil na žico, ki je vodila od stanovanjske hiše do hlevov. Pes je bil izredno dober čuvaj. Zaslišali smo, da je močno zalajal in napel verigo, kolikor je mogel. Slišali smo strel in pes je utihnil. Zaslišali smo udarce po vratih in klice: »Odpri!!!« Glasove smo poznali. Ata je vstal in nameraval iti odpirat. V tistem trenutku je vstal njegov nečak Rudi Zorec in

rekel: »Stric, ne boste šli odpirat. Če hočete, bom šel jaz. Jaz vam rečem, ne odpirajmo totim.« Ata je odgovoril: »Odpreti jim moramo, saj se nimamo česa bati.« Ata je stopil iz kuhinje v vežo, prehitel ga je Rudl in odprl vrata. V vežo je stopil prvi Mirko Reš in naperil puško proti ati in Rudlu. Za njim so vstopili Osojnik s pištolo v roki, Čeh iz Cerkvenjaka, Kostja Reš in Vinko Reš. Vsi trije so imeli puške v bojni pripravljenosti.

Oblečeni so bili: Osojnik je imel belo srajco s kratkimi rokavi, sive hlače in bil je razoglav; Mirko Reš je imel okrog pasu vrv, na kateri je imel obešene ročne bombe, oblečene je imel »pumparce« in srajco; Kostja in Vinko Reš sta imela na glavi kape (»šilt kape«), srajci in navadne hlače; Čeh je bil razoglav, imel je temno srajco in zelo umazane črne hlače.

Meso iz tünke Mirko Reš je naperil puško proti ati. Ata mu je spregovoril: »Mirko, odloži orožje,

to ubija tebe in mene.« Puško je odmaknil. K atu je pristopil Franc Osojnik in mu rekel z močnim glasom: »Daj nam orožje, ki so ti ga Nemci dali.« Ata je odgovoril: »Franc, meni so orožje Nemci vzeli, ne pa dali. Za to ti lahko pokazem uradno potrdilo.«

Moj ata si je prinesel iz prve svetovne vojne samokres. Za njega si je v Kraljevini Jugoslaviji pridobil dovoljenje za nošenje in posest orožja. Leta 1941, ko so Nemci prišli v Jugoslavijo, so

Sin umorjenega Janeza Žampe

pobrali vse orožje, ki je bilo registrirano. Tako so ga vzeli tudi mojemu atu.

Mama je stopila na prag med vežo in kuhinjo in rekla Osojniku: »Franc, stopite naprej v kuhinjo.« Mama je stopila nazaj v kuhinjo, za njo pa vseh pet ter ata in Rudi. Mama se je postavila na sredino kuhinje in spregovorila: »Bote kaj jeli ali pili?« Osojnik je odvrnil: »Ja, naredi večerjo za 14 ljudi.« Mama ga je vprašala, kaj bi večerjali. Osojnik je odvrnil: »Večerjo naredi takšno, kot si nam jo znala narediti, ko smo kosili.« Mama je rekla dekli Justi, naj takoj zakuri v štedilniku in močno naloži, da bo močen ogenj. Mama si je pripravila lonce, iz tünke je vzela meso, ga dala v lonce, nanj nalila vodo in postavila na štedilnik. Dekla Justa je med tem časom že zakurila, obe sta olupili krompir in ga dali kuhat. V »kamri« je bila v »korpi« sveža solata. Prižgali sta si dodatno luč in začeli pripravljati solato. V kuhinji v kotu je bil »škaf«, v katerem je bila voda. V tej vodi se je hladila petnajstlitrška kangla mleka. Osojnik je rekel mami, naj nalije pet litrov mleka in ga skuha. Mama je to storila. Večerja se je kuhala.

»Mi smo revolucija!« Nečak Zorec se je postavil pri vratih kamre. Ata se je usedel na »kumen« ob vratih krušne peči. Naslonil se je na zid. Reši in Osojnik so mu začeli očitati, da je Nemcem izdal Reševo družino, Ata seveda tega ni priznal. Dvignil se je in stopil na sredino kuhinje pred Osojnika ter mu odločno in z močnim glasom rekel: »Franc, na to ti ne morem pristati, pripravljen pa sem se s teboj pogovarjati na štiri oči, a nocoj ne.« Osojnik ga je vprašal, zakaj ne. Ata je z roko pokazal nad glavami in rekel: Vsi ti, ki so zraven naju, če se pogovoriva kaj odločilnega, če jih jutri primejo policisti, bodo vse povedali. Zaupam samo tebi!« Nato so Kostja Reš, Vinko Reš in Čeh začeli s puškami udarjati po tleh in kričati: »Ti nas ne boš imel za take slabice. Mi smo vojska komunistična! Mi smo revolucija!« Ata jim je nato odvrnil: »Vi ste še premladi, da bi lahko presojali, kaj je vojaka in kaj revolucija.«

V tej hiši v Levancih je Lackova »četa« umorila kmečkega gospodarja Janeza Žampo.

Osojnik jih je umiril in pogovori so tekli umirjeno naprej. Med pogovorom je rekel Kostja Reš moji mami, ki je štala pri štedilniku: »Vi bi se smejali, če bi nas jutri gnali policaji zvezane, ampak nas ne bojo žive ujeli in vi se tudi ne boste smejali!« Mama mu je rekla: »Ne vem, zakaj mi to praviš, rajši se pogovarjava tako kot takrat, ko si k nam prihajal po krompir in druga živila, ki so vam v družini primanjkovala.« Ata je med pogovorom rekel: »No, saj če se tak vzame, po resnici nam je v Kraljevini Jugoslaviji tudi nekaj šlo, seveda ob trdem delu.« Mirko Reš je odvrnil: »Mi nismo vojska Kraljevine Jugoslavije, mi se borimo skupaj s Sovjetsko zvezo proti Nemcem!« Med drugim so močno kritizirali kralja Karadžordževića, našega farnega župnika Razbornika, ki je bil takrat izseljen na Hrvaško, in klerikalce nasploh.

Janeza Žampo so partizani umorili 6. 8. 1942.

Osojnik je začel spraševati mamo, ali je večerja že kuhana. Ta mu je odgovorila, da naj počaka, saj kot vidi, obe z Justo hitita, kolikor je le mogoče, in da vse zahteva svoj čas.

Komunistično »izdajstvo« Ata jih je tudi vprašal, ali so kaj žejni in da nimamo nič drugega kot sadjevec (»tuklo«). Ata je naročil Rudlu, naj prinese eno ročko. Rudi je vzel ročko, ki je bila na mizi, in se odpravil v klet. Za

njim je šel Kostja Reš s puško, da ne bi natočil česa drugega ali pobegnil. Ko sta prišla nazaj, je Rudi ročko postavil na mizo, vzel kozarce in jim nalil. Vseh pet je pilo in ata z njimi.

Osojnik je ati očitati, da pred vojno ni hotel sodelovati z njimi, zdaj pa prihajajo k njemu nemški učitelji in drugi Nemci. Ata mu je odgovoril, da so pretekla že več kot štiri leta od takrat, ko sta se pogovarjala o politiki in ko mu je Osojnik pripovedoval o komunizmu.

Žena umorjenega Janeza Žampe

Ata mu je takrat tudi odločno rekel, da sta oba kmeta, takšna politika pa za njiju ni stanovsko primerna. Ostala sta prijatelja naprej, res pa je, da se o politiki nista več pogovarjala, ampak o vsakdanjem življenju. Osojnik mu je na to pritrdilno odgovoril, da je res vse to, kar je povedal.

Osojnik je začel atu očitati izdajstvo njegove skupine, ko so Nemci našli v Svetincih v gozdu klobuk njegovega svaka Perneka. Ata: »Franc, za to imam vse dokaze, da je v našem vrbansken farofi bilo čez 30 ljudi, ki so jih Nemci poklicali in spraševali, ali kdo pozna ta klobuk. Z Remichom sva stala pri vratih. Remich mi je rahlo rekel na uho, da bi raje šla domov, ker to ne bo dobro. Tako sva neopazno zapustila župnišče in odšla domov. Kaj se je tam govorilo, Franc, jaz ne vem.« Osojnik mu je rekel: »To ni res!« Ata mu je še enkrat odgovoril, da mu zagotavlja, da je povedano resnica in mu lahko to tudi dokaže. **D**

Nadaljevanje prihodnjič